

Élet (világ) 1200 oldalon

Vajda Mihály

(Részlet)

Világló részletek egy elbeszélő életéből. Egyszer én is használtam ezt a világló szót. Vajon értettem-e? Azt kellett lefordítanom, hogy *weltet*, ami németül látszott lenni; pontosabban egy kétségtelenül németnek tűnő mondat állítmánya volt. A mondat így hangzott: *Die Welt weltet*. Hogy a szó jelent-e valamit németül, azt csak olyanoktól tudnám megkérdeni, akik ravaszul viselkednének: Heideggernél olvastad? S igenlő válaszomra nem azzal felelnének, hogy a *welten* jelent talán valamit, bár ők sem egészen értik, vagy – ez még a legjobb eset lenne – azzal, hogy csak az a barom Heidegger tud ilyet kitalálni, hanem hogy ilyen hülyeséget csak egy náci mondhat. Hogy mi köze ennek a megeshet tényleg hülyeségnek a nácizmushoz, az nem érdekli őket. Nem kérdeztem hát senkitől sem semmit, hanem lefordítottam a mondatot: A világ világlík. Valószínűleg ekkor találkoztam először a magyar világló szóval. Bár...? A világlónak talán eleve több értelme van, mint a világlíknak. Ezt követően csak tavaly nyáron, amikor először kezembé vettem Nádas Péter könyvét, a *Világló részletek*-et. Nádasnál nem a világ világlík, a részletek világlanak. Vagy legalábbis – hisz ez áll ott – világlók. Azon mód felfogtam, hogy, jé, a világló szónak mégiscsak van valami értelme; nagyon is határozott értelme van: azt jelenti ugyanis – Nádasnál legalábbis –, hogy bizonyos részletek, az élet részletei, a világ részletei világgá állnak össze; vannak olyan részletek – ezek világlanak –, amelyek együtt – vagy netán már külön-külön is? – valamilyen világot mutatnak fel. Csakhogy ekkor bebaszott. Erről a világ-felmutatásról ugyanis már megint a náci filozófus jutott az eszembe: *alétheia* (Heidegger hosszú ideig a görög *alétheia* szót megmutatkozásnak, felmutatásnak fordította, később mintha önkritikát gyakorolt volna, hogy azért az mégis csak a szó szokvány értelmében vett igazság, de ezt most hagyjuk). A világ felmutatása, a világ igazsága. Mintha Nádasnál arról lenne szó, hogy ezekből a világló részletekből, melyek az alcím szerint az elbeszélő életéből vett emléklapokon jelennek meg, összeállna egy világ; Nádas fel tudná mutatni a világot (az ő világot?). Szkeptikus ő a tekintetben, hogy ez a világ lenne maga a valóság, a realitás. Mégis, ahogy egyszer mondotta: „Maga a realitás érdekel, ami a látszatok mellett működik.” Itt azután, a *Világló részletek*ben mintha arra is magyarázatot kapnánk, hogy miért szeretett volna egész életében áttörni a látszattól a valóságghoz. Már nem volt egészen kis gyerek, amikor rájött, hogy kommunista szüleitől nincsen értelme bármit is kérdezni. „Nem arról volt szó, hogy ne szerettem volna őket, de nem érdekelt többé, hogy miről mit mondanak, a könyökömön jött ki.” Meg hogy „valamilyen előttem nem belát-

Vajda Mihály 1935, Budapest. Széchenyi-díjas magyar filozófus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Munkásságát elsősorban a fenomenológia, a 20. századi német filozófia és a totalitáriánus társadalmak elmélete terén fejtegette ki. 1996 és 2000 között a Kossuth Lajos Tudományegyetem Filozófiai Intézete, 2005 és 2009 között az MTA Filozófiai Kutatóintézet igazgatója.

ható ok miatt módszeresen és összehangoltan hazudnak.” Ergo: „Nem kérdezni. Végül is azzal a témával kezdtem foglalkoztatni a figyelmemet, ami aztán egész hátralévő életemben lekötötte, a nagy csúszással látszat és valóság között. Habár minden igyekezetem ellenére soha nem tudtam rögzíteni, hogy a látszathoz képest mi a valóság. Az a valóság, hogy a valóság egyike a leghomályosabb fogalmainknak.” Világoljanak hát bátran a részletek, a világló részletek – azért világlók nemde bár – összehoznak egy világot, ez Nádasnak talán a való(ságos) világ, nekem biztosan az, másokról azonban ne essék itt szó. Azok legfeljebb nem szeretik Nádas könyvét. S miért is kéne nekik szeretniük?

Gyakorta megesik velem, hogy egy írást nem azzal kezdek, amivel kezdeni akartam. Az 1200 oldal nem véletlenül került bele már a címbe is. 1200 oldalon emléklapok, nemcsak az elbeszélő személyes emlékei, pontosabban... Melyek volnának a személyes emlékeink? Amiről egy képet őrzünk? Ahol egy hangot (hangképet?) elevenen felhangzani hallunk? Szagok, ezeket bizonyára senki sem tudja elmesélni, azaz feleleveníteni a számunkra. Van egy barátom, még kiskamasz volt, amikor szülei elvitték magukkal az emigrációba. Első hazajövelekor nem sokra emlékezett Budapestből. Aztán elindult sétálni, s valamilyen furcsa okból bekukkantott, belopózott egy akkoriban Rudas Lászlóról elnevezett Podmaniczky utcai ház kapualjába, beleszippantott a levegőbe, és - ha-zaérkezett Budapestre. Szóval valahogy így: szagemlék; aztán ízemlék, ismeretes az irodalomból: Marcel madelaine-je, Lesznai Anna igazi smankedlije vagy smankerlije, ne folytassam, mindenki tudja; s persze az érintés emléke. (Az utóbbiról lesz majd még szó.) Ahogy persze arról a vitáról is lesz majd még szó, mely a kiskamasz Nádas és Aranyosi Magda között zajlott, hogy vajon Péter emlékezhet-e arra, hogy úgy körülbelül másfél éves korában majdnem ráomlott egy Damjanich utcai ház fala, vagy a kép csupán anyja elbeszélése nyomán ragadt meg benne.

Ez az emlékkép először az első kötet 19. oldalán kerül említésre. Ezt megelőzően a szövegnek csupán 13 oldala van (címlap stb.) s ezen 13 oldal hetedik oldalán (13. oldal) olvassuk a következőket: „Apám a rövid gépiratos emlékezésében, amelyben mindent, de mindent igyekezett följegyezni halott anyánkról, a két fiának írta, mielőtt ő maga is elmegy, hónapokkal előbb határozhatott így, elmegyek, ezt a szemérmes kifejezést használta a jó előre megírt búcsúlevelében, még mielőtt elmegyek, de egy mondat kellős közepén váratlanul föl hagyott a följegyzéseivel. Minden bizonnyal akkor, amikor visszavonhatatlanul úgy határozott, hogy bennünket is elvisz magával. Ez volt rá a szava, elvisz. Bocsássatok meg, de őket is el kellett vinnem magammal. Ezt írta búcsúlevelének törzsszövegében, amit a kuszább sorokkal lejegyzett, kettőnknek szánt zárlatnál jóval korábban fogalmazhatott. Állt az alvó öcsém felett a pisztolyával és nem volt képes lelőni. Ezt írta aztán a záradékban. Ha velem kezdi, talán sikerül neki.” ... Ezt követően még néhány mondat, ami ezzel kapcsolatos.

Ha van az idézett nádasí sorokban érzélem, akkor az csupán ironia. Ez a Nádas László furcsa életéről szóló furcsa híradás – később még itt-ott említésre kerül, nem vagyok képes felidézni, hogy egyszer-e vagy kétszer, akkor is persze röviden –, mindjárt az 1200 oldal 13. (vagy éppen a 7.-en, ahogy tetszik) oldalán, mely 1200 oldal Nádas Péter, s csak szükség esetén Nádas László életének világló részleteit mutatja fel, nem hagyott bennem kétséget afelől, hogy az elbeszélő apjának ez a rémséges, szerencsénkre végre nem hajtott, de fiai elől nemhogy nem eltitkolt, kifejezetten a tudomásukra hozott, mondjam hogy rájuk oktrojált? Terve ott lebeg mind az 1200 oldal felett; mindőjükre árnyékot vet.

Nádas László persze fontos szerepet játszik az emléklapokon. Nem egyszerűen azért, mert hát ő a kis Nádas Péter édesapja. Hanem mert ez az édesapa a legfőbb – kissé persze bornírtan dogmatikus – képviselője a tudásnak, a józanságnak, a modernitásnak. „Ismereteivel az apám a családirag hitelesített viselkedési normák zenei alaptónusát adta meg.” ... Kíméletlen tárgyiasággal állta „el az utam, amely metafizikához, spiritualitáshoz vagy misztikához vezetne. Nem lehetünk olyan nevetségesek, hogy olyasmivel foglalkozzunk, ami nincs.” Mindez, az apa minden mondata, mondatainak minden tónusa a nálánál szellemileg sokkal jelentősebb Mezeiekre, Mezei Móra, Mezei Ernőre megy vissza. „Ők – a Mezeiek – úgy látták, hogy a liberális alapelvek többé nem megkerülhetők az európai történelemben. Tévedtek... Tévedésük nélkül szellemileg nem létezem. ... Számomra a szabadgondolkodásból nem volt visszaút. A mai napig nincs visszaút.” Elnézést a sok idézgetésért, meg a könyvből vett magyarázatokért; de világossá kell tennem, hogy néz ki ez a liberális, modern zsidóság, melynek Nádas Péter életében apja volt az élő képviselője, hogy ezt azután szembeállíthassam a Nussbaum Cecília nagymama, anyjuk mamája, által képviselt zsidó ortodoxiával, ami Pétert iszonyatosan irritálta, amiről azonban be kellett látnia, hogy ... De előbb még vissza Nádas Lászlóhoz. Vajon igaz-e, hogy ő volt a liberális modern zsidóság élő képviselője. És Rendl Sándor? Az igazi polgár?

Nagyon bonyolult ez a dolog a modern zsidóval. Már Nádas felmenői között is kétféle van. Apját, anyját Péter szereti, de bornírtságuk őt is szörnyen bosszantja. Mert hogy anyja is egy modern zsidó, Nussbaum Cecília lánya. A gettós zsidó Cili nagymama valamennyi gyereke modern zsidó (akik persze megint csak különbözők, a végén még majd oda lyukadok ki, hogy minden egyes ember egy sajátos individuum, ami sajnos nagyon nem igaz, de Nádas Péter felmenői között nem igen akad kettő, aki ne különböznék szubsztanciálisan), de mégis egészen más, mint Nádas László, vagy mondjam úgy, hogy a Nádasok? Nem mondom. De Nádas László biztosan másképpen modern zsidó, mint a felesége, Tauber Klára. (Nem fogom Nádas valamennyi felmenőjét, általa ismert, tudott felmenőjét sem felsorolni, ne tessék félni. Képes sem lennék rá. Ha jól sejtem – az elbeszélő intenciói ellenére – folyton folyvást megpróbáltam megjegyezni a felmerült családi kapcsolatokat – alapjában sikertelenül. Csinálhatott volna az elbeszélő valami családfát a könyv elejére és végére, megkönnyítendő olvasója dolgát, de ez neki, még ha netán eszébe jutott is, biztos ellenére volt. Tessen az olvasó megérteni, hogy ez nem családtörténet, nem mémoires, hanem egy világ világló részletei, emléklapok egy elbeszélő – nem *az* elbeszélő! – életéből.) Na, de mondjam már, hogy mit akarok mondani!

Szóval azt akarom mondani, hogy azért csak-csak lehet tipológiát csinálni. Van ilyen modern zsidó, meg olyan modern zsidó. Az ilyen az olyan, hogy polgár, igazi polgár, s nemcsak az akar lenni: a műgonddal alkotó ember – ahogy Bibó mondta. S talán sikerülne is neki azzá lennie, ha nem itt élne. Ilyen lenne ebben a nádas világból – persze a valahai Mezeieken kívül –, s ő már Péter életében, Rendl Sándor, az ügyvéd, feleségével – ha jól megy, valamelyik Nádas lány volt a felesége: igen, „apánk legidősebb nővére” –, akik felépítettek valahol a Kis-Svábhelyen (az utcát szégyen szemre elfelejtettem) egy csodálatos villát, 1933 tavaszán – ’44 tavaszán kobozták el tőlük – „előre látták, hogy a házban minek kell mihez tartoznia ... letisztult, majdnem végleges képük lehetett a saját életvitelükről ... Engem ennyi önismeret és előrelátás már gyerekként lenyűgözött ... Ahogy a három dolog, a belső tér, a berendezés és az életvitel értelmesen egymáshoz illeszkedik. Gazdag volt, semmi kétség, de az égvilágon semmi hivalkodó nem volt a gazdagságban ... Náluk

minden áldott reggelen minden sietség nélkül, minden ugyanúgy történt, s ez nekem nagyon imponált.” Nekem most is imponál. Én ilyeneket sajnos nem is ismertem. Amiből persze nem következik, hogy engem, az ugyancsak modern zsidó kisfiút, csakis ... Na nézzük:

Hogy ezt a csoda-villát a Kormányzó Úr dicsőséges országlásának dicsőséges utolsó hónapjai és a csőcselék-uralom után még visszakaphatták volna? Vagy vissza is kapták? Persze: hiszen '47-ben itt a környéken megy az ötéves Péter sétálni a nagybátyjával, s meséli el neki – merő kötelességtudásból – „hogya a szüleim és a barátaik miként fogják meghamisítani a soron következő parlamenti választásokat, s ötévesen még azt is tudtam, hogy a hamisítást Rajk belügyminiszter irányítja és szervezi.” Na, ezek, Nádas szülei és barátai, Rajknak is barátai – nem minden kommunista volt azért zsidó –, ezek voltak a másik fajta modern zsidó. „A huszadik század szociális felelősséggel megáldott szereplői”, akikre egy „csoportpszichológiai katasztrófa” várt. Szóval a fenti „csakis” ... arra akart kilyukadni – furton-furt kilyukadok valamire –, hogy vagy-vagy... vagy az igazi polgár, melyből alig volt, s nemcsak a zsidók között nem, ebben az országban szinte sehhol sem, vagy a csoportpszichológiai katasztrófa várományosai. Az én szüleim megint mások voltak. De még ez sem egészen biztos. A Rendl család hamisítatlan nagypolgári ízlésű, nagypolgári habitusú világához a miénk hozzá sem ugatott, de a „pólishakkal” szembeni lenéző magatartás az én környezetemtől – nem biztos, hogy épp a szüleimtől, de mondjuk anyai nagynénemtől – sem állt távol. Mintha fel tudnám intézni a hangemléket: „Ezek miatt fognak minket is...” Zavaros emlékek. Egy kép viszont tisztán megragadt bennem. Említett nagynéném egész, viszonylag rövid életében adott magára: „finom ember” volt. Az idegeimre ment – igaz, anyámnak is, aki azért annyira finom maga is volt, hogy sohasem küldte el a picsába. Legalábbis mások előtt nem. Legyek pontosabb: előttem nem. Nos, ez a nagynéném férjhez ment – húha, most beindul a fantáziám ... Miért ment hozzá finomkodó nagynéném Palihoz? Mert hogy a Varga Pali... Na, Nádas Péter, most segíts! Nem tudok a Varga Paliról adekvát képet festeni. Bármi, amit mondanék, valahogy nem igaz. Mert – úgy hiszem – alapjában rendes pasas volt. Csak valahogy nem volt jól nevelt. És végképp nem illett, a maga (ál)eleganciájára sokat adó nagynénémhez. Fogalmam sincsen, honnan jött. Ha még a testvére is gondolok, hát... alulról valahonnan. De azért nem illettek volna Cili nagymama világába sem. Nem valószínű, hogy tollas zsidó volt az apjuk. Ők idegesítették volna a legjobban Cili nagymamát, mert nagyokat röhögtek volna rajta; Pali legalábbis. Akárcsak Nádas Péter. Mintha a háború – Nádassal szólva az „ostrom” ... jó, tényleg, mi is azt mondtuk: ostrom; nem háború, nem üldöztetés; holokauszt, meg soa aztán végképp nem léteztek még ... – után egy ideig Pali Margit húga ott lakott volna nagynénémék – eredetileg a nagyanyám, de ő '44 nyarán meghalt – lakásában, s mintha arra is emlékeznék, hogy a nagynénikém egyszerűen kiszekálta: mintha arra is emlékeznék, hogy leprolizta. Na, de miért ment hozzá a finom, állítólag kultúrált is volt, nagynéném Palihoz? Szóval a fantáziám: Hozzákényszerítették. Nagyszüleim – pontosabban nagyanyám és férje – talán nem is voltak olyan nagyvonalúak, mint amilyenek valahol lefestettem őket. Magdát, anyámat, hozzákényszerítették apámhoz – elég volt a művészkedésből! Marci jó parti és imád téged –, csak hogy Piri volt az idősebb, így aztán neki most már sürgősen férjhez kellett mennie. Ott van a textilnagykereskedésben ez a szorgalmas Pali-segéd, szívesen elvesz téged – noná! jó parti, ha rémesen kellemkedő is -. Nem hiszem, hogy másképp lett volna. Így aztán mostoha nagyapám halála után a céget a vej vezette – Jermy Pál utódai –, Jermy Laci sajnos nagyon beteg

fiatalember volt. Mindegy. Pali beleváló pasi volt, szerette a nőket – mindig apámnak kellett hazahurcolnia a kupiból –, nagyobbik fiát is idejekorán igyekezett kitaníttatni a szex örömeire, elküldte valami asszonyhoz tanulni, unokaöcsém akkor azonban még szégyenlős volt, nem voltak ínyére a tanulmányok. Szóval néha „a Larssonék házában, a gyalult deszkapadlón” történik meg a beavatás – egy életreszóló transzcendens élmény. Máskor Danuta gondoskodik a dologról, ... ez a lengyel lány „... az egykori német nyaralások elhagyott kegytárgyai között avatott be az érzelmentes szerelmi fizikába. Az ablaknál állva kereste a test az illeszkedési pontokat. Semmi mást, a teremtés illeszkedési pontjait.” Nádas kommentárja: „Örültem, hogy akkor ezen is túl vagyunk, mert ha író akarok lenni, akkor végül is tudnom kell, hogy mások miért tartják ezt a bizonyos cselekményt olyan érdekesnek.” A tapasztalt szülő gondoskodó beavatkozása nem bizonyult semmilyen vonatkozásban ilyen sikeresnek. Pali azt hitte, hogy ha ő sokkal jobban szeret kurvákkal, mint a finom Pirivel, akkor unokaöcsémet is egy tapasztalt kéjhölgy segíti át az első nehézségeken. Ez – mint unokaöcsém mesélte – nem jött be. Nekem nem jutott sem vonzó nő a gyalult deszkapadlón, sem beleváló Danuta német nyaralások kegytárgyai között, ügyetlenül tanító kéjhölgyet sem rendelt ki a sors a számomra, így aztán csak az ügyetlenkedés maradt. Ha ma visszagondolok, az a gyanúm, hogy Zsuzsi az „ostrom idején” özvegyen maradt fiatal mamája szeretett volna kitanítani; elég félreérthetetlen helyzetben nyitott ránk, maga meztelenül; de valahogy persze csak zavar támadt. Aztán kimentünk a Pilisbe – mármint Zsuzsival –, próbálkoztunk, de csak elröhögtük a – persze sikertelen – aktust. Ez legalább szép komikus emlék maradt. A mama viszont csak-csak nem tágitott, legközelebb az Andrássy úton próbált bennünket disznó viccekkel felajzani; minthogy azonban nem mondta ki kertelés nélkül, mit akar – sem vele, sem –, Zsuzsival nem jutottunk előbbre. Mindkettőnket más vezetett be később a „szerelmi fizikába”, pontosabban Zsuzsit nem sokkal később végleg szem elől tévesztettem.